

Ahmet Coşkun Tekin

Dr., Düzce/Türkiye
Doctor, Düzce/Turkiye

eposta: acoskuntekin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1589-7714>

Atıf/Citation: Tekin, Ahmet Coşkun. 2024. Adalet Partisi'nde Liderlik Yarışı: İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/42, 83-106.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1558620>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	30.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	19.11.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.03.2025

ADALET PARTİSİ'NDE LİDERLİK YARIŞI: İKİNCİ BÜYÜK KONGRE (27-29 KASIM 1964)

Öz

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Ragıp Gümüşpala önderliğinde farklı görüşlere sahip pek çok kişi bir araya gelerek Adalet Partisi'ni (AP) kurmuştur. Dengeli ve kucaklayıcı liderliğiyle teşkilatını bir arada tutan Gümüşpala, ilk kez katıldığı 1961 seçimlerinde önemli bir başarı elde ederek AP'yi dönemin en etkili partilerinden biri haline getirmiştir. 1964 yılında Gümüşpala'nın beklenmedik ölümüyle parti içindeki görüş ayrılıkları öne çıkmış, genel başkanlık yarışı başlamıştır. AP genel başkanlığına dört kişi aday olmuş ancak Süleyman Demirel ile Sadettin Bilgiç arasında kıyasıya bir başkanlık mücadelesi yaşanmıştır. Demirel, adaylığını geç açıklamasına rağmen basın, yerli ve yabancı iş çevrelerinin desteğiyle kısa sürede etkisini hissettirerek ön plana çıkmıştır. Üç gün süren AP'nin İkinci Büyük Kongresi, parti içi demokrasinin, cumhuriyet tarihindeki en güzel örneklerinden biri olmuştur. Tarafli-tarafsız tüm kamuoyu, kongre sürecinin olgunlukla tamamlanmasını takdir etmiştir. Demirel, parti kongresinde büyük bir çoğunluk tarafından genel başkan seçilmiştir. Halkın beklentilerinin farkında olan Demirel, kişisel özelliklerini, liderlik vasıflarını ve hitabet yeteneğini ustalıkla kullanarak aktardığı doğru mesajlarla katıldığı ilk seçimlerde partisini iktidara taşımıştır. Bunun sonrasında AP, 1980 askeri darbesine kadar siyasete yön veren partilerden biri olmuştur. Bu çalışmada, Gümüşpala'dan sonra AP'nin yeni liderinin seçildiği süreçte yaşanan olaylara odaklanılmıştır. Aynı zamanda partinin teşkilat yapısına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Çoğunlukla dönemin basınından faydalanılmış telif-tetkik eserler ve bilimsel tezler de destekleyici kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti, Adalet Partisi, Ragıp Gümüşpala, Süleyman Demirel, Saadettin Bilgiç, İkinci Büyük Kurultay

LEADERSHIP RACE IN THE JUSTICE PARTY: SECOND GRAND CONGRESS (NOVEMBER 27-29, 1964)

Abstract

After the coup of May 27, 1960, many people with different views came together under the leadership of Ragıp Gümüşpala and founded the Justice Party (AP). Gumuspala, who held his organization together with his balanced and inclusive leadership, achieved significant success in the 1961 elections in which he participated for the first time, making the AP one of the most effective parties of the period. With the unexpected death of Gümüşpala in 1964, differences of opinion within the party came to the fore, and a struggle for inheritance began. Four people were candidates for the presidency of the EP, but there was a fierce presidential race between Süleyman Demirel and Sadettin Bilgiç. Although Demirel announced his candidacy late, he came to the fore by making his impact felt in a short time with the support of the press and local and foreign business circles. The Second Grand Congress of the AP, which lasted three days, was one of the best examples of intra-party democracy in the history of the republic. The whole public, biased or impartial, appreciated the maturity of the Congress process. Demirel was elected as chairman by an overwhelming majority. Aware of the people's expectations, Demirel carried his party to power in the first elections he participated in, by skillfully using his personal characteristics, leadership qualities, and oratory skills, and conveying the right messages. After this, the AP became one of the parties that guided politics until the 1980 military coup. This study focuses on the events that took place during the election of the new leader of the AP after Gümüşpala. At the same time, an evaluation was made regarding the organizational structure of the party. Mostly the press of the period was used, and copyrighted works and scientific theses were used as supporting sources.

Keywords: Political Party, Justice Party, Ragıp Gümüşpala, Süleyman Demirel, Saadettin Bilgiç, Second Grand Congress

Giriş

27 Mayıs 1960'ta Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi gerçekleştirilmiştir. Silahlı Kuvvetler yönetime el koyarak meclisi fesh etmiş siyasi parti faaliyetlerini yasaklamıştır. Tüm hak ve yetkiler Milli Birlik Komitesine devredilmiştir (Cumhuriyet 28.05.1960: 1). DP kapatılmış fakat Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) kapatılmamıştır. Bu durum DP iktidarını hedef alan bir darbe gerçekleştirildiğinin göstergesi olmuştur (Yalansız 2012: 2586). 27 Mayıs Darbesi, Türk siyasi hayatının yapısında büyük bir değişiklik yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere DP'li milletvekilleri anayasayı ihlal gerekçesiyle yargılanmışlardır. (Ahmad 2012: 163-164). 15 Eylül 1961 tarihinde yargılamalar sona ermiş; Adnan Menderes, Celal Bayar, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu başta olmak üzere 15 milletvekiline idam cezası verilmiştir. On yıl süreyle iktidarda kalan ve 4 milyona yakın üye kaydı bulunan DP'nin kapatılması önemli bir siyasi boşluk meydana getirmiştir. 1961'de

Adalet Partisi'nde Liderlik Yarışı: İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964)

demokratik düzeni sağlamak için seçim yapılmasına karar verilmiş siyasi faaliyet yasakları kaldırılmış ve yeni partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Bu süreç içerisinde başlayan parti kurma faaliyetleri CHP ve CKMP'ye ek olarak 11 yeni siyasi partinin kurulmasıyla neticelenmiştir (Çavuşoğlu 2009: 166; Zürcher, 2019: 283).

Bu partilerden biri de Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala¹ liderliğinde 11 Şubat 1961'de kurulan Adalet Partisi olmuştur. Merkezi Ankara'da bulunan partinin kuruluşunda: Em. Tümğ. Necmi Ökten, Tahsin Demiray, Em. Kur. Alb. Şinası Osma, Ord. Prof. Dr. Etem Menemencioğlu, Muhtar Yanır, Cevdet Perin, Kamuran Evliyaoğlu, İhsan Önal ve Av. Emin Acar isimleri yer almıştır (Adalet Partisi [AP], 1961: 3). Tüzüğünde partinin amacı şu şekilde belirtilmiştir: *"Türkiye'de Milli Birliğin ve gerçek millet hâkimiyetinin kurulup "şelişmesine, ferdin ve ailenin tam bir hürriyet, refah ve eşitliğe kavuşturulmasına, Türk Milletinin ve Devletmin yükseltilmesine çalışmak, programında yazılı içtimai emniyet. milliyetçilik, şahsiyetçilik, köycülük, muhitçilik ve şahsi teşebbüsçülük ile her sahada terakki ve tesanüdü gerçekleştirerek, millî bünyeye uygun Islahatçılık esaslarını vatandaşlara benimsetmek suretiyle Türk milletine ve yurduna hizmet etmektir."* (Adalet Partisi [AP], (A). 1961: 3) Cumhuriyetçi değerlerin yanı sıra dini ve geleneksel değerlere önem veren AP, kendisini laikliği din karşıtlığı olarak görmeyen laik bir parti olarak tanımlamıştır. Devletin laik olmasının, halkın diniyle bağlarını koparması anlamına gelmediğini, herkesin mensubu olduğu din ve mezhebi yaşamakta özgür olduğunu savunmuştur. Ayrıca piyasa ekonomisini benimseyerek ekonomik kalkınma için yabancı sermayenin teşvik edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Parti programında devletçiliğin kişisel teşebbüslerin bittiği yerde zorunluluk olarak hayata geçirilebileceği ifade edilmiştir (Adalet Partisi [AP], (B). 1961: 5).

AP'nin kuruluşunda milliyetçi, muhafazakâr, aydın ve İslamcı kesime mensup kişilerin yanı sıra eski Türkiye Köylü Partisi ve DP üyeleri gibi farklı kökenden kişiler yer almıştır. Bir araya gelen bu kişilerin büyük çoğunluğunun ortak noktası 27 Mayıs askeri darbesine karşı sergiledikleri menfi tutum olmuştur. Darbeye karşı olmaları bu farklı görüşleri AP saflarında birleştirmiştir (Alpbaz 2022: 52).

¹ Ragıp Gümüşpala, Harp Okulu'nda okurken, 1916 yılında orduya katılarak, Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya ve Filistin cephelerinde savaşmıştır. 2 Ekim 1918 tarihinde Filistin Cephesinde esir alınmıştır. 6 Ekim 1920'ye kadar Seydibeşir/İskenderiye esir kampında kalmıştır. Buradan kurtulduktan sonra Ankara'ya gitmiş ve 13 Aralık 1920'de Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır (Kaya 2014: 9-11). Kurtuluş Savaşındaki başarılarından dolayı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. (Demirel 2017: 31). 1955 yılında Korgeneralliğe terfi etmiştir. (BCA: 30.11.1-0/253.34.9) Sonrasında da 7. Kolordu Komutanlığına tayin edilmiştir. (BCA: 30.11.1.0/253.33.16). 1958 yılında 7. Kolordu Komutanıyken, 3. Ordu Müfettiş vekilliğine atanmıştır (BCA: 30.18.1.2/150.45.7). 1959 yılında Orgeneralliğe terfi etmiştir (Kaya 2014: 9-11). Aynı yıl 3. Ordu Komutanlığı tayin edilmiştir (BCA: Kurum: 30-18-1-2 Yer Bilgisi: 153-58-18) 27 Mayıs'ın ardından 6 Haziran 1960 tarihinde 11. Genelkurmay Başkanı olmuştur. Orduda tasfiye hareketi sırasında emekliye sevk edilmiştir (Kaya 2014: 9-11) Sonrasında öncülüğünde Adalet Partisi'nin kurulmuş ve partinin ilk Genel Başkanı olmuştur.

AP özellikle DP'nin mirasına sahip çıkmış ve onun bıraktığı siyasi boşluğu doldurma hedefiyle hareket etmiştir. Hatta DP üyelerinin Yassıada'daki duruşmaları yapılırken, DP'nin geri kalan üyelerine mesaj vermek için partiye "*adalet*" adının verildiği iddia edilmiştir. (Çavuşoğlu 2009: 167). AP siyasi faaliyetlere başladığı andan itibaren iktidarı kontrol altında tutmak isteyen askeri bürokrasiye karşı olan halkın yanında bir tutum sergilemesi eski DP'lilerin desteğini sağlamıştır (Aydın ve Taşkın 2018: 83; Yalansız, 2012: 2587). DP'den kalan hazır teşkilatlar sayesinde geniş kitlelere ulaşma imkânına sahip olan AP kısa sürede Türk siyasi hayatında etkin bir konuma gelmiştir (Bulut 2009: 80). MBK'nın eski DP'lilere yönelik olumsuz tutumunun farkında olan Gümüşpala, dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır. Siyasi tecrübesi olmamasına rağmen farklı kesimlerden insanların kurduğu bir partide birlik sağlamayı başarmıştır. Gümüşpala'nın gönül birliğiyle çalışmanın başarı getireceğine inanan bir prensip benimsemesi, parti içindeki tüm grupların uyum içinde hareket etmesini sağlamıştır. (Demirel 2017: 28, 32-33).

AP ilk kez 15 Ekim 1961 genel seçimlerine katılmış ve beklentilerin üzerinde bir oy oranına ulaşmıştır. CHP, 36.70, AP, 34.80, CKMP %14, YTP %13.70, Bağımsızlar %0.80 oranında oy almıştır (BCA: 30.1.0.0/52.313.6). Oyların yaklaşık %64'ü CHP'den hariç olan ve DP tabanına seslenen AP, CKMP ve YTP arasında paylaşılmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlar iç ve dış çevreler tarafından "*Menderes'in zaferi*" olarak yorumlanmıştır (Özdemir 2008: 208). Ancak 1961 genel seçimleri neticesinde hiçbir parti tek başına iktidar olabilmek için gerekli çoğunluğu sağlayamamıştır. Aynı gün içerisinde gerçekleştirilen genel seçimde, CHP birinci parti olmasına karşın Senato seçimlerinde ikinci parti olmuştur. AP ise milletvekili seçimlerinden ikinci, Senato seçimlerinden birinci olarak çıkmıştır. Seçim sonuçları AP için büyük bir başarı olarak değerlendirilmiştir (Kaya 2014: 74). 17 Kasım 1963 tarihinde yapılan Mahalli İdareler Genel Seçiminde, İl Genel Meclisi Üyeliği, Belediye Başkanlığı, Belediye Meclis Üyeliği Seçimlerinde en çok oyu alan parti AP olmuştur (<https://www.ysk.gov.tr/tr/17-kasim-1963-mahalli-i-CC%87dareler-genel-secimleri/80092>). 7 Haziran 1964 tarihinde ilk kısmi Cumhuriyet Senatosu Seçimleri düşük bir katılımı yapılmıştır. (Acar 2023, s. 15). Kısmi Senato seçimlerinde AP %49,40, CHP %41,20, diğerleri %9,40 oy oranına sahip olmuştur (BCA: 30.1.0.0/52.313.6). Girdiği seçimlerden arka arkaya birinci çıkan AP'nin genel başkanı Gümüşpala, bu seçimden hemen önce 6 Haziran 1964 tarihinde beklenmedik bir şekilde hayatını kaybetmiş ve partide liderlik sorunu ortaya çıkmıştır (Ahmad 2010: 290). Türk siyasi tarihinin en önemli partilerinden AP'nin geleceğinin şekillenmesinde dönüm noktası olan

İkinci Büyük Kongre sürecine girilmiştir. Partide handikapları olan Süleyman Demirel² ile avantajlı konumda bulunan Sadettin Bilgiç³ arasında bir liderlik mücadelesi yaşanmıştır.

1. Adalet Partisi'nin Genel Başkan Adayları

Gümüşpala'nın ölümünden bir hafta sonra AP'de genel başkanın kim olacağı tartışılmaya başlanmıştır. Bu sorunu çözmek isteyen Bilgiç ve bir grup milletvekili, kongreye kadar AP'nin genel başkan vekili olarak kimin görev yapacağını belirlemek için Mehmet Turgut'un⁴ evinde toplanmıştır. Toplantıda Demirel'in AP Genel Başkan vekilliğine davet edilmesi önerilmiştir. Davetin de Bilgiç tarafından yapılması halinde Demirel'in teklifi kabul edeceğini savunanlar olmuştur. Bilgiç, davetin bireysel olarak değil de heyet halinde yapılmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Mehmet Turgut, Ferruh Bozbeyli, İdris Yamantürk ve Cevat Önder'den oluşan heyet Demirel ile görüşmüştür.

² Süleyman Demirel, 1 Kasım 1924 tarihinde Isparta'da doğmuştur. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümünden mezun olmuştur. Mezun olduğu yıl Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde çalışmaya başlamıştır. Burada çalışırken alanıyla ilgili uzmanlık kazanması için ABD'ye gönderilmiştir. ABD'den döndükten sonra Barajlar Dairesi Başkanlığına atanmıştır. 1954-1955 yıllarında bir yıllığına yeniden ABD'ye gönderilmiş, geri döndüğünde Devlet Su İşleri Genel Müdürü olmuştur. 27 Mayıs askeri darbesinin ardından Amerikan Firması Morrison-Knudsen'de çalışmaya başlamıştır. 1962-1964 yılları arasında serbest mühendis olarak çalışmış aynı zamanda ODTÜ'de dersler vermiştir. 1962 yılında AP'ye üye olarak siyasete ilk adımını atmış ve aynı yıl partinin Genel İdare Kurulu'na seçilmiştir (Örmeci, 2016:1109-1110). Kayseri Cezaevinde bulunan müebbet siyasi mahkûm eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın kalp krizi geçirdiği için 6 aylığına tahliye edilmesine karar verilmiştir. 22 Mart 1963'te tahliye edilen Bayar (Cumhuriyet, 19.03.1963: 1; Akşam, 8.10.1964: 1; Cumhuriyet, 23.03.1963: 1). Ankara'ya gelmiş burada 500 kadar AP'linin tezahüratlarıyla karşılanmıştır. Aynı zamanda Bayar'a AP Genel Sekreteri ve AP milletvekilleri refakat etmiştir. Bayar'ın tıbbi nedenlerle de olsa serbest bırakılması darbe savunucularının tepkisine neden olmuştur (Cumhuriyet, 24.03.1963: 1). Yaklaşık 5000 kişinin katıldığı "27 Mayıs'a Bağlılık" mitingi düzenlenmiş ve Bayar protesto edilmiştir. Mitingin ardından bir grup, AP Genel Merkezini taşlamıştır. Parti genel merkezinin taşlandığı sırada orada bulunan AP Teşkilat Başkanı ve Genel Başkan Yardımcısı görevlerinde bulunan Demirel yaşanan olaylardan olumsuz etkilenmiştir. AP Temsilciler Meclisi'nin 2 Nisan 1963'te yapmayı planladığı toplantıya katılmamış bu nedenle de toplantı iptal edilmiştir. Bir heyet Demirel'i ziyarete giderek toplantıya davet etmiş ama Demirel: "Elli yıl daha bu memlekette demokrasi olmaz." diyerek daveti kabul etmemiştir. Demirel, AP'nin düzenlediği sonraki toplantılara da katılmamış fakat görevinden de istifa etmemiştir. Bu nedenle AP Temsilciler Meclisi, Demirel'in müstafi sayılmasına karar vermiştir. Demirel'in yerine Teşkilat İşleri Başkanı olarak Bilgiç getirilmiştir. Demirel'in artık partiyle hiçbir bağlantısı kalmamıştır. Hatta hakkında "Şapkasını alıp kaçtı" söylemi bu olaydan sonra ortaya çıkmıştır (Turhan 2015: 23-26; Cumhuriyet, 25 Mart 1963: 1).

³ Sadettin Bilgiç, 23 Aralık 1920'de Isparta'da doğmuştur. 1947 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş ve çeşitli il ve ilçelerinde hekim olarak çalışmıştır. 1961 yılında yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi'nden Isparta milletvekili seçilmiş, 1962 yılında AP Genel Başkan Yardımcısı olmuştur. 10 Haziran 1964'te Adalet Partisi'nin genel başkan vekilliği görevine getirilmiş ve 29-30 Kasım 1964'teki II. Büyük Kongre'ye kadar bu görevini sürdürmüştür. 1965 seçimlerinde İstanbul milletvekili seçilmiş ve I. Demirel hükümetinde Ulaştırma Bakanı olarak atanmıştır. 1969 yılında tekrar İstanbul milletvekili olmuştur. 1970 yılının haziran ayında bir grup arkadaşıyla birlikte Adalet Partisi'nden ihraç edilmesinden sonra Demokratik Parti'nin kuruluşunda yer almıştır (<https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/b6e5a813-abc2-474a-aea5-50095dbbf7a7>).

⁴ Mehmet Turgut, 1929 yılında Kilis'te doğmuştur. İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümünden mezun olmuştur. AP'nin kuruluşunda yer almış, partide Genel İdare Kurulu üyesi ve Genel Başkan yardımcısı gibi görevlerde bulunmuştur. 1961 yılında yapılan genel seçimlerde Afyon Milletvekili olarak seçilmiştir (<https://www.tmkv.org.tr/tmkvalesi/Kurucular-Kurulu?Mehmet-TURGUT&#ID-61>).

Demirel, şartların uygun olmadığını ve görevi kabul etmek istemediğini söylemiştir (Bilgiç 1998: 126).

Demirel, Bilgiç'in desteğiyle seçilmesi halinde vesayet altında kalmaktan çekinmiş ve bu nedenle böyle bir cevap vermiştir. Bunun üzerine ılımlı bir kişinin genel başkan vekili olmasını isteyen parti teşkilatında Bilgiç ve Arıburun'un isimleri öne çıkmıştır. Bilgiç, 12 Haziran 1964'te yapılan AP Temsilciler Meclisi toplantısında 53 oydan 49'unu alarak AP Genel Başkan Vekilliğine seçilmiştir (Turhan, 2015: 27-28; Cumhuriyet, 13.06.1964: 1). Parti tüzüğü'nün 37. maddesi uyarınca büyük kongre toplanana kadar bu görevde kalmasına karar verilmiştir (Demirci Güler, 2003: 65; Cumhuriyet 19.06.1964: 1).

AP'nin 27 Kasım 1964'te yapılmasına karar verilen İkinci Büyük Kongresi öncesinde tamamlanması gereken il ve ilçe kongrelerine vakit kaybetmeden başlanmıştır. Katıldığı kongrelerde ve her gittiği yerde Genel Başkan Vekili Bilgiç'e "*Genel Başkan kim olacak?*" sorusu sorulmuştur. Bilgiç bu soruya: "*Genel Başkanı kongre seçecektir.*" cevabıyla karşılık vermiştir. Bu cevaba rağmen net bir şekilde olmasa da Demirel'i genel başkan aday olarak işaret etmiştir. Aynı zamanda kamuoyunda Demirel'in genel başkan aday olacağına dair söylentiler yoğunlaşmaya başlamıştır. Bunun üzerine Samsun AP İl Teşkilatı, "*Demirel genel başkan aday olacaksa kongremize gelsin, adaylığını burada açıklayalım*" talebinde bulunmuştur. Bilgiç de Faruk Sükan'dan Demirel'le görüşerek Samsunluların bu talebini kendisine iletmesini istemiştir. Bir taraftan da Demirel'in Samsun'dan adaylığını açıklaması konusunda hazırlıklara başlanmıştır. Sükan, Demirel'i ziyaret ederek durumu kendisine aktarmışsa da uzun görüşmenin ardından Demirel, kafasının karışık olduğunu belirtmiş ve Samsun'a gitmemiştir. Tüm bu gelişmelerin ardından parti teşkilatında Demirel tutarsızlıkla itham edilerek eleştirilmiş ve Bilgiç'in genel başkan olması yönünde görüş hâkim olmaya başlamıştır (Bilgiç 1998: 128; Bora 2023: 76). Bilgiç'in vekaleten başladığı başkanlık görevini asaleten sürdürmesi gerektiği hatta karşısına çıkan aday kim olursa olsun seçimi kazanacağı iddia edilmiştir (Candemir, 2020: 46).

AP teşkilatını en iyi tanıyan isimlerden biri olan Bilgiç, gücünün farkında olarak nabız yoklamaya başlamıştır. Özellikle eski DP'lilerin AP içerisindeki etkisinden dolayı sürekli siyasi affın gerekliliğinden dem vurarak parti teşkilatındaki popülaritesini daha da arttırmıştır (Milliyet, 11.01.1970: 1). En nihayetinde Bilgiç resmen adaylığını açıklamış ve konuyla ilgili şunları söylemiştir: "*Teşkilatımızın muhtelif kademelerinden mesuliyet deruhte etmiş arkadaşlarımın büyük çoğunluğu tarafından partimiz Genel Başkanlığına adaylığımı koymam hususunda izhar olunan arzular objektif esaslar dâhilinde ve çeşitli temalarla değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerin ifade ettiği manaya ittiba ederek partimiz genel başkanlığına adaylığımı koyuyorum.*" (Milliyet 02.11.1964: 1, 7).

Bilgiç'in açıklamasının ardından adaylık için başka isimler de ortaya atılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki Tekin Arıburun olmuştur (Akis, 06.10.1964: 14). Özellikle parti

Adalet Partisi'nde Liderlik Yarışı: İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964)

içindeki emekli subaylar, Celal Bayar'ın yaverliğini yapmış, eski Hava Kuvvetleri Komutanı Arıburun'un seçilmesi halinde parti ile ordu arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebileceğini savunmuşlardır (Candemir, 2020, s. 46). Bu doğrultuda 2 Kasım günü AP Senatörü Arıburun, genel başkan adaylığını resmen açıklamıştır. Ancak parti içindeki küçük bir grup tarafından desteklenen Arıburun'un yaptığı açıklama teşkilatta heyecan uyandırmamıştır. Arıburun'un pasif davranışlar sergilediği ve politikada acemi olduğu gibi iddialarla adaylığına karşı çıkanlar olmuştur. Hatta Arıburun için *"Çok nazik, çok kibar adam. Hatta o kadar ki kendisi Kibar Naci Paşa'nın damadıdır."* denilerek alaycı bir şekilde başkan olamayacağı ifade edilmiştir (Akis 06.11.1964: 14).

İki kişinin resmi adaylık başvurusunun ardından AP İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray'ın öncülüğündeki bir grup Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in genel başkan olmasını istemiştir. Demiray, o sırada İsviçre'de bulunan Başgil'in yanına giderek kendisiyle görüşmüştür. Görüşmenin ardından İstanbul'a dönen Demiray, konuyla ilgili Başgil'in söylediklerini şu şekilde nakletmiştir: *"Alt kademelerden gelen tazyike dayanamadım. Genel başkan olarak istendiğime dair bana gönderilmiş olan belgelerle Türkiye'ye döneceğim. Birleştirici rol oynamak için Genel Başkanlığa adaylığımı koyacağım."* (Milliyet 07.11.1964: 1, 7). Adaylık açıklamasının ardından Başgil, Türkiye'de resmi veya gayri resmi bir görevinin bulunmadığını bu nedenle de seçildiği takdirde geri döneceğini söylemiştir. Bu söyleminden dolayı Başgil'in ciddiyetsiz bir tutum sergilediğini düşünenler olmuştur (Yön 27.11.1964: 4; Akis 02.10.1964: 4).

Bu esnada Bilgiç, Genel Başkan vekilliğinin avantajlarını kullanarak hareket etmeye başlamıştır. Genel Başkan vekilliği sıfatıyla AP il kongrelerine katılmış ve kendi taraftarlarının delege seçimlerini kazanması için çabalamıştır. Aynı zamanda herkesten önce adaylığını açıklaması muhtemel tek aday imajı yaratmıştır. Bütün koşulların Bilgiç'in lehine olduğu dönemde parti içerisinde Demirel'in aday olması için de baskı yapan bir grup ortaya çıkmıştır. Kendisine yapılan teklifleri kabul etmeyen Demirel, son aday olarak sahneye çıkmıştır. Demirel, fikrini değiştirdiğini, aday olmasının zorunluluk haline geldiğini, mücadeleye katılmayı düşündüğünü belirtmiştir. 6 Kasım 1964 tarihinde Demirel AP Genel Başkanlığına adaylığını koyduğunu bir bildiri yayınlamaya duyurmuştur. Demirel adaylığı konusunda: *"Ben Türkiye idealinin adamıyım. Bu memlekette demokrasinin yerleşmesini isteyen ve arzu eden bir adamım. AP Genel Başkanlığı önemli bir mevkidir. Ancak bu makam Türkiye'nin istikbali için önemlidir. Ben fikirlerimi ortaya atarak Genel Başkanlığa adaylığımı koyuyorum. Benimsenir, seçilirim görevimde bu fikirlerimi tatbik etmeye koyacağım"* demiştir (Milliyet 05.11.1964: 1, 7; Cumhuriyet, 07.11.1964: 1; Milliyet 24.11.1964: 7). Demirel'in bir dönem kaçındığı aktif siyasete geri dönmesiyle partideki liderlik yarışı yeni bir sürece girmiştir (Fedayi 2019: 126).

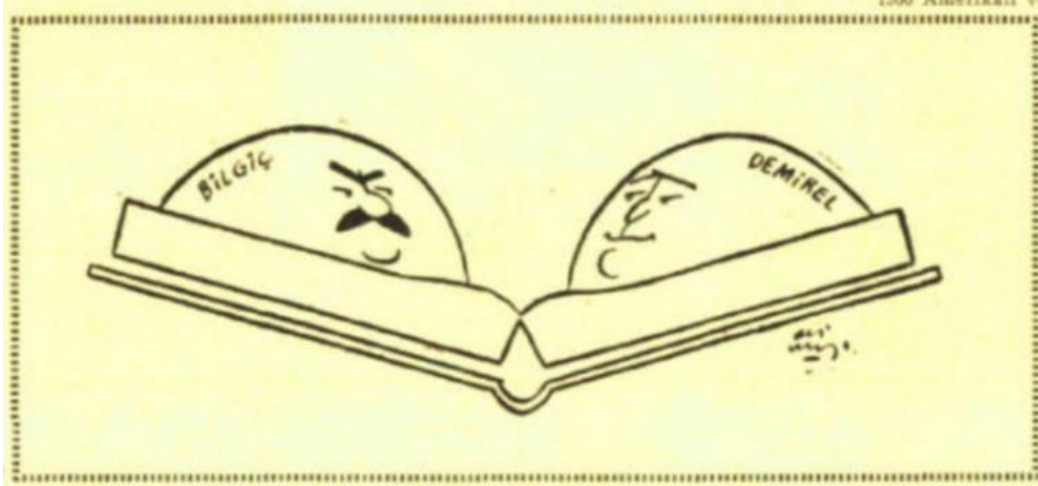
Yarışa biraz geç katılan Demirel gerek basın gerek yerli ve yabancı iş çevreleri tarafından desteklenmiştir. Özellikle büyük tirajlı gazeteler Demirel'den yana tavır sergilemişlerdir. Köylü çocuğu olan Demirel'in yıldızı, Menderes tarafından genç yaşında

Devlet Su işleri Genel Müdürlüğüne getirilince parlamıştır. Amerikan Yardım Teşkilatının (AID) bursiyeri olarak ABD'ye gitmiş buradaki iş çevreleriyle ilişkilerine önem vermiştir. Hatta Johnson, ABD Başkan Yardımcısı olduğu dönemde Türkiye'ye geldiğinde Demirel'i evinde ziyaret etmiştir. Bu durum, Demirel'in Amerikan yardımını ve sermayesini Türkiye'ye çekmede zorluk yaşamayacağı şeklinde yorumlanmış ve propaganda çalışmalarında kullanılmıştır (Yön 27.11.1964: 4).

Demirel'in aday olmasıyla birlikte parti teşkilatında bir hareketlilik meydana gelmiştir. Özellikle Demirel grubu, parti teşkilatında Bilgiç'e karşı olanlarla temas kurmaya başlamıştır. İlk olarak Kayseri teşkilatı Demirel'i destekleyeceğini duyurmuş ve 20 ayrı il teşkilatının da kendileri gibi düşündüğünü açıklamıştır (Akis 06.11.1964: 13-14). Başlangıçta kendisi de Demirel'in Genel Başkan olmasını isteyen Bilgiç'e, Mehmet Turgut aracılığıyla adaylıktan çekilmesi teklif edilmiştir. Ancak Bilgiç bu teklife: "Meydan açık, kim isterse koyar kazanır veya kaybeder" cevabını vermiştir (Milliyet 11.01.1970: 1).

Kaynak: Cumhuriyet, 26 Kasım 1964, s. 1.

Bu açıklamayla birlikte liderlik yarışının Demirel ve Bilgiç arasında olacağı anlaşılmıştır. Siyasi geçmişleri çok eskiye dayanmayan ve halk tarafından çok fazla tanınmayan kişiler olsalar da parti içerisindeki etkileri onların ön plana çıkmasını sağlamıştır. Parti yöneticileri, her ikisinin de aday olarak kongreye katılmasının parti teşkilatına zarar verebileceğini savunarak iki tarafın arasını bulmaya çalışmıştır (Akis 06.11.1964: 13). Bu nedenle Demirel ve Bilgiç arasında görüşme yapılmıştır. Görüşmede anlaşmaya varılamamış ve her iki taraf da aday olacaklarını belirtmiştir. Görüşmenin ardından, daha önce adaylığını açıklayan Arıburun'u destekleyen bazı senatör ve milletvekilleri, Demirel'i desteklediklerini açıklamışlardır (Milliyet 02.11.1964: 1, 7).

Gelişmeler karşısında Parti teşkilatının parçalanmasından endişe eden Merkez İdare Kurulu'nun 17 üyesi, Cevat Önder'in evinde verilen yemeğe katılmıştır. Ferruh Bozbeyli, Mustafa Gürcigil, İbrahim Tekin, Mehmet Turgut, Ethem Kılıçoğlu'nun da hazır bulunduğu

yemekte, Genel Başkanın Bilgiç mi yoksa Demirel mi olacağı tartışılmıştır. Uzun bir konuşmanın ardından oylama yapılması teklif edilmiştir. Kılıçoğlu, oylamanın gizli olmasını istemiş ancak bu öneri reddedilmiştir. Yapılan açık oylamada Bilgiç'e destek verilmesine karar verilmiştir. Ancak Mehmet Turgut, İbrahim Tekin ve Mustafa Gülcigil, bu oylamanın dikkate alınmayacağını öne sürmüştür. Ethem Kılıçoğlu çekimser kalarak oy kullanmamıştır (Milliyet 12.01.1970: 9). Tabii ki Demirel taraftarları çıkan sonuçtan memnun olmamış ve bu kararın bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmişlerdir (Akis 06.11.1964: 14).

Önder'in evindeki bu görüşmenin ardından parti içindeki gerginlik daha da artmıştır. Demirel'in ofisinde Bilgiç ve Demirel, bir araya gelerek bir anlaşma yapmıştır. Birlikte tespit edecekleri 36 kişiye ikisinin de imzasını taşıyan birer mektup gönderilecek, mektupta Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel'in isimlerinin karşısına birer kare konulacak, mektup gönderilen kişi hangisini tercih edecekse karşısına evet yazacaktır. Yapılan bu teklif kabul edilmiş mektupların düzenlenmesi için Faruk Sükan görevlendirilmiştir (Milliyet 12.01.1970,: 9; Turhan 2015: 32).

16 Ekim 1964 tarihli Mektupta: *"Adalet Partisi, milletimizin büyük bir ümidi hüviyetine iktisap etmiş bulunmaktadır. Partimizin müstakbel gelişmesi şahısların değil, partimizin ayakta durması ile kaimdir. Dava uğrunda mücadele edenlerin hiçbir şekilde kendi şöhretlerini düşünmediği bu zamana kadar olan tatbikatta görülmüştür. Halihazırda ve ileride meydana gelebilecek en küçük çatlak partimize ve tarihi mücadelesine büyük zararlar verebilir. Her türlü istismarı önlemek ve partimizin tesanüdünü kuvvetlendirmek bakımından mücadelenin yine büyük bir iman ve azimle yapılması lazımdır. Genel Başkanlık adaylığı için hakemliğe müracaat ediyoruz. Kararınız hiçbir zaman tarafımızdan bilinmeyecek, kimseye ifşa olunmayacak ve en ufak bir hissi tarafı bulunmayacaktır. Aşağıda imzası bulunan bizlerin müştereken emaneti tevdi ettiğiniz reyinizi Faruk Sükan kıymetlendirecek ve buna göre amel olunacaktır. 22 Ekim 1964 akşamına kadar aşağıda imzası bulunan bizlerden hangimizin Genel Başkan görmek istediğinizi hiçbir esbabı ve mütalaa beyan etmeden Faruk Sükan'ın Ankara'daki adresine göndermenizi rica ederiz. Not: Şahsi kararlarınızı müracaat etmekteyiz. Hakemliğinize müracaat ettiğimiz kimseye ifşa edilmemesini, hiçbir şahıs ve organla istişare olunmamasını, hiçbir kimseye fikir danışılmamasını rica ederiz."* yazılmıştır. Mektubun gönderildiği milletvekilleri: Ekrem Dikmen, Ata Bodur, Celal Kılıç, Cahit Okurer, Orhan Süersan, Ali Bozdoğanoglu, İbrahim Tekin, Ahmet Topaloğlu, Cihat Bilgehan, Ertuğrul Akça, Etem Kılıçoğlu, Mehmet Ali Aytaş, Ali Naili Erdem, Mehmet Turgut, Cevat Önder, Mahmut Rıza Bertan, Şükrü Akkan'dır. Teşkilat üyesi kişiler: Samsun İl Başkanı Mehmet Ali Ulusoy, İzmir Belediye Başkanı Osman Kibar, İzmir İl Başkanı Mehmet Karaoğlu, Kayseri İl Başkanı Kamil Özşarıyıldız, Bursa İl Başkanı Kamil Tolon ve Eskişehir İl Başkanı İsmet Angı'dır (Bilgiç, 1998, s. 128-130).

Mektuba verilen cevaplardan Bilgiç'e 14 oy, Demirel'e 10 oy, çekimser 2 oy ve cevap verilmeyen 2 oy çıkmıştır. En çok oyu yine Bilgiç almıştır. Ethem Kılıçoğlu, Cevat Önder'in evinde yapılan oylamada olduğu gibi burada da cevap vermeyen kişi olmuştur. Cevap

vermeyenler ise Demirel'in kendi lehine sonuçlanmaması durumunda sonucu kabul etmeyeceğini öğrendikleri için cevap vermediklerini belirtmiştir. Demirel, sonuçların erken açıklandığını ve Bilgiç'in kulis yaptığını öne sürerek sonuçları kabul etmemiştir. Dolayısıyla adaylık konusunda bir fikir birliğine varılamamıştır (Milliyet, 12.01.1970: 9; Turhan 2015: 32; Bilgiç 1998: 130). Yapılan görüşmelerden sonuç elde edilememesi üzerine her iki aday da genel başkan seçilmek için yoğun bir propaganda sürecine girmiştir.

2. Genel Başkan Adaylarının Propaganda Çalışmaları

İl ve ilçe kongrelerinde genel başkan seçecek delegeler belirlendiği için adaylar bu kongrelere önem vermiştir. 8 Kasım'daki AP Ankara İl Kongresine Bilgiç, Demirel ve Arıburun katılmıştır. Bilgiç ve Demirel kongre salonuna kol kola girmişlerdir. Burada her adayın konuşma yapmasıyla fiilen genel başkanlık yarışı başlamıştır (Milliyet 09.11.1964, s. 1, 7; Cumhuriyet 09.11.1964: 1). Bilgiç, konuşmasında iç meselelere odaklanmıştır. Bilgiç'e göre konuşması daha baskın olan Demirel ağırlıklı olarak ekonomik konulara değinmiştir. Arıburun'un konuşması ise pek ilgi görmemiştir. En çok konuşulan konulardan biri Bilgiç ve Demirel'in kol kola salona girmesi olmuştur. Bu nedenle Bilgiç ve Demirel'in danışıklı dövüş yaptığı iddia edilmiştir. Hatta kongreye birkaç gün kala Demirel'in, Bilgiç lehine adaylıktan çekileceği, amacın Başgil ve Arıburun'un oylarını parçalamak olduğu iddia edilmiştir. Başka bir iddia da Bilgiç'in, Demirel lehine adaylıktan çekileceği yönünde olmuştur. Konuyla ilgili Bilgiç, söylenenlerin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir (Akis 13.11.1964, s. 15).

Genel başkanlık yarışına avantajlı bir şekilde başlayan Bilgiç için her şey olumlu giderken ilk çatlak sesler parti il kongrelerinden gelmeye başlamıştır. Ankara il kongresinde Demirel'i destekleyen grup kazanmış, yine aynı gün yapılan İstanbul il kongresinde de sonuç Demirel'in lehine olmuştur (Milliyet 09.11.1964: 1, 7). Bilgiç, özellikle İstanbul İl Kongresinde Talat Asa'nın seçilmesini istemiş ancak onun yerine İsmail Hakkı Tekinel seçilmiştir. Aynı zamanda Bilgiç'in, delege olarak hiç istemediği kişilerin seçilmesi bir başarısızlık olarak görülmüştür. Bilgiç, İzmir kongresinde de beklediğini bulamamıştır. İstanbul teşkilatının üyeleri toplu halde İzmir'e gitmiş, burada yaptıkları kulis çalışmaları ile teşkilatın ikiye bölünmesine zemin hazırlamışlardır (Milliyet 11.01.1970: 1).

Öte yandan, Bilgiç'in genel başkan vekili olduğu 12 Haziran 1964 tarihinden itibaren Meclis'teki gelişmelere beklentileri karşılayacak düzeyde ilgi göstermemiş olması da eleştirilmiştir. Kıbrıs meselesinin mecliste yoğun bir şekilde tartışıldığı bir dönemde kongrelere katılan Bilgiç, İzmir Kongresinden Ankara'ya gelir gelmez, ciddi bir hazırlık yapmadan kendisini dahi tatmin etmeyen bir konuşma yapmıştır. Başkası tarafından hazırlanan yazılı bir metinle kürsüye çıkmış ama metni okumakta güçlük çekmiştir. Konuşma radyoda yayınlanmıştır (Milliyet 24.11.1964: 7). Bilgiç'in bu konuşmada zayıf bir hitabet sergilemesine tepki gösterilmiş ve kürsüde sergilediği performansla parti lideri olamayacağı savunulmuştur. Bilgiç olayı şu şekilde izah etmiştir: "Maalesef o hatayı yaptım. İlk kez halka açık

Adalet Partisi'nde Liderlik Yarışı: İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964)

radıoda Kıbrıs sorunuyla ilgili bir konuşma yaptım. Ancak yazılı metni okumak zorunda kaldığımda metni rahat okuyamadığım için Kıbrıs müzakerelerinde yaptığım konuşma ağır bir şekilde aleyhime istismar edildi." (Turhan 2015: 35). Bilgiç'in ihtiyaç duydukları liderlik özelliklerinden yoksun olduğunu düşünen bazı milletvekilleri ile senatörler zaman kaybetmeden, Ankara İl Kongresinde yaptığı konuşmada dikkatleri üzerine çeken Demirel'i destekleme kararı almışlardır (Milliyet 24.11.1964: 7; Milliyet 11.01.1970: 1). İzmir, Aydın, Manisa, Denizli ve Muğla AP il başkanları Aydın'da yaptıkları toplantıda Demirel'e oy vermeyi kararlaştırmıştır. Ayrıca çevre illerin de kendilerine katılmaları için "iyi niyet heyetleri" göndermeye karar vermişlerdir (Milliyet 16.11.1964: 1).

Sürecin Demirel'in lehine işlemeye başlaması Bilgiç ve ekibini kaygılandırmıştır. Demirel, attığı başarılı adımlarla Bilgiç'in adaylık yarışında başlangıçtan itibaren aldığı mesafeyi kapatmaya başlamıştır. Öte yandan Demirel, yalnızca kendisini destekleyen delegelerin seçilmesinin genel başkan olma yolunda yeterli olmayacağını farkında olarak hareket etmiştir. Daha önceki kongrelerde Bilgiç'e destek veren delegeleri ikna etmeye çalışmıştır (Milliyet 24.11.1964: 7). Buna karşı Bilgiç'in ekibinin delegelerin fikir değiştirmesini engellemek için Kur'an-ı Kerim'e el basarak yemin ettirdiği ve bu sayede destek sözü aldığı iddia edilmiştir (Akis 13.11.1964: 16).

Liderlik yarışı Bilgiç için kendi taraftarlarını muhafaza, Demirel için de onları yanına çekme mücadelesine dönüşmüştür. Bilgiç'i destekleyenler, genel başkan adaylarının teşkilatçılık yönünü gündemde tutmuşlardır. Bu bağlamda Bilgiç'in kızmadan sinirlenmeden insanları sabırla dinlemesi, soğukkanlı davranışı kendisine "iyi teşkilatçı" şöhretini kazandırmıştır (Yön 27.11.1964: 4). Bilgiç için AP teşkilatını ve seçmenlerini etkileyebilecek "Koca Reis" lakabı kullanılmaya başlanmıştır. Kendisine çok yakıştırılan bu lakap teşkilatta benimsenmiştir. Delegeler arasındaki kulislere veya parti üyeleri arasındaki mektuplaşmalarda: "Bizim partiye koca reisten iyi genel başkan bulunmaz" ifadesine yer verilmiştir (Akis 20.11.1964: 13). AP genel merkezine düzenlenen saldırının ardından Demirel'in partiden ayrılması Bilgiç'in en önemli kozlarından biri olmuştur. Demirel'in her fırsatta korktuğu ve kaçtığı ifade edilmiştir. Taraftarları Bilgiç'in AP'deki görevini en kritik günlerde dahi terk etmediğini hatırlatmışlardır. AP'nin teşkilatçı ve cesur bir lidere ihtiyacı olduğunu savunmuşlardır (Milliyet 24.11.1964: 7). Bilgiç, aşırı sağ ve muhafazakâr gruplar tarafından destek görmüştür. Örneğin milliyetçi-muhafazakâr kanadın etkili isimlerinden Necip Fazıl Kısakürek, Bilgiç'e destek vermiştir (Aydın, 2004: 9).

Bilgiç'in en önemli kaygısı ise ordunun ona karşı tutumu olmuştur. Babasının 27 Mayıs askeri darbesine kadar müftülük görevinde bulunmasından ve siyasal kimliğinden ordu rahatsızlık duymuştur. Koyu bir Menderes destekçisi olan Bilgiç'in ileride darbecilerden DP'nin intikamını almaya çalışacağı düşünülmüştür. Bu durum Demirel için bir fırsat yaratmıştır (Fedayi, 2019: 127). Hatta Bilgiç'in genel başkan seçilmesi durumunda ordunun

seçimi kazansa da iktidarı AP'ye vermeyeceği yönünde söylentiler yayılmaya başlamıştır. Öte yandan dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de Bilgiç'in yerine Demirel'den yana bir tavır sergilemiştir. Cahit Baban, anılarında bu süreçte Gürsel'i ziyaret ettiğini ve Gürsel'in AP kongresi hakkında: *"Eğer Demirel AP'nin başına gelebilirse bütün dertleri hallederiz. O başkan olsun diye ben çok çalışıyorum. Bir muvaffak olursam rahat edeceğim. Aydın adam. Yobazlığa yüz vermez. Demokratlara alet olmaz. Dünya görmüş... O zaman göreceksin AP yola girecek. Benim gözüm arkada kalmayacak. Demirel ABD'de tahsil etmiş, laik, lisan bilir bir insan. Demirel'in Atatürkçülüğünden hiç şüphe etmiyorum. Genç Adam. AP'liler kendilerini selamete çıkaracak adam arayıp buldular. Kırk yaşında genç istikbali parlak adam."* (Bilgiç 1998: 132-133). dediğini belirtmiştir.

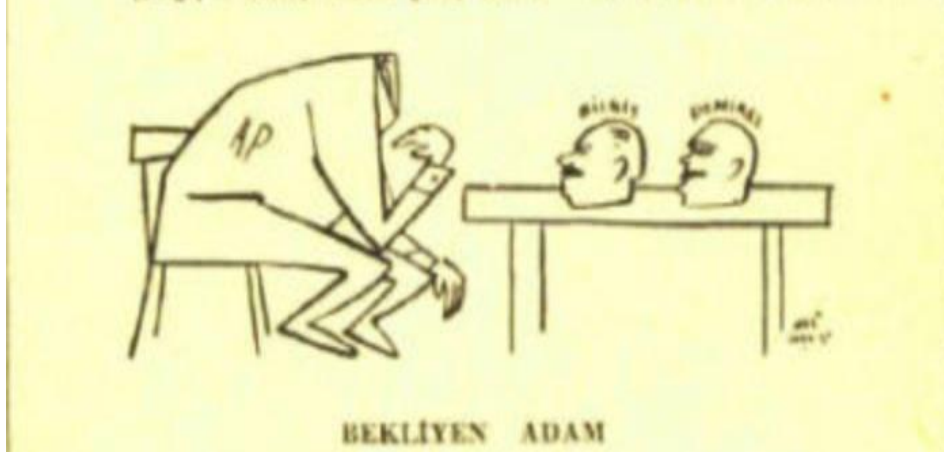
Ordu ve cumhurbaşkanının tutumunun dışında Bilgiç'in yabancı dil bilmiyor olması dahi gündeme getirilmiştir. Bilgiç bu konuda: *"Ne yapalım biz ekmek kavgası peşindeydik. Arkadaşlarımız gibi Avrupalara gidemedik. Tabiplikten tabipliğe sürttük durduk"* demiştir. İktisat meselelerinden anlamadığı yönündeki söylemine karşılık ise *"Bilene sorarım"* açıklamasında bulunmuştur (Yön, 27.11.1964: 4). Bu söylemlerini bazı insanlar samimi bulmalarına karşın bir kesim bunları yetersizlik olarak değerlendirmiştir. Bunlara karşılık Demirel'in ABD geçmişi ve eğitimi kendisine avantaj sağlamıştır (Aydın, 2004: 9).

3. İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964)

Kongre tarihi yaklaştıkça 1917 parti delegesi Ankara'ya gelmeye başlamıştır. Genel Başkan adaylarının destekçileri, gelen delegelerin ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenerek kendilerine yardımcı olmaya gayret göstermişlerdir. Her iki adayın taraftarları delegeleri ikna edebilmek için hummalı bir faaliyete girişmişlerdir. Demirel ve Bilgiç arasında adeta sessiz bir mücadele süreci başlamıştır. (Cumhuriyet 25.11.1964: 1). Genel Başkan seçilecek kişinin, 1965 yılında yapılacak genel seçimlerde başbakan veya muhalefet lideri olarak ülke siyasetinde mühim rol oynayacağı kuvvetle muhtemel olduğundan, kamuoyu bu kongreye önem vermiş ve kongreyi yakından takip etmiştir (Milliyet 24 Kasım 1964: 1).

Kulis faaliyetleri hızlanmış, bu doğrultuda Bilgiç taraftarı bir grup tarafından Demirel'in ODTÜ'de öğretim görevlisi olduğu sırada çektiği cübbeli bir fotoğrafı masonluk iddiasıyla Ankara'da servis edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Demirel'in partiden ayrılması dolayısıyla korkaklığına ve partiden kaçtığına vurgu yapan kulisler yapılmıştır (Cumhuriyet 26.11.1964: 1). Öte yandan bir grup eski DP'li Bakan ve Milletvekili ise gruplar halinde otelleri dolaşarak delegelere: *"Bayar'dan selam getirdik, Bilgiç'e oy vererseniz, seçimi kazansa da asker, Adalet Partisi'ne iktidarı vermeyecek, bizim siyasi ve şahsi geleceğimizle oynamayın"* söyleminde bulunmuşlardır. Eski DP'lilerin delegelerin çoğunluğunu oluşturması nedeniyle bu söylem etkili olmuştur (Turhan 2015: 35).

Kaynak: *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1964, s. 1.

Dört aday bulunmasına rağmen AP teşkilatında Bilgiç ve Demirel'in ön plana çıkması diğer kişilerin adaylıktan çekileceği yönünde bir intiba oluşturmıştır. Ancak Arıburun: *"Bu bir görev yarışıdır. Birçok kimse talip olur, bir kişi seçilir. Fiilen parti içindeyim, mazimle iftihar ederim. Mertebelerin en yükseğine çıkmış bulunuyorum. Parti başkanı seçilirse o da ayrı bir şeref olur"* diyerek hakkında çıkan haberleri yalanlamıştır (*Cumhuriyet* 26.01.1964: 1).

Kongre öncesinde 26 Kasım'da Ankara'ya gelen AP il başkanlarının katılımıyla Ankara AP il merkezinde bir toplantı düzenlenmiştir. Burada Talat Asal'ın, Kongre Başkanı olarak seçilmesine karar verilmiştir. Partililerin dışında salonda yalnızca basın mensupları, diplomatlar ve ilgililer için yer ayrılmıştır. Kongreye ilginin yoğun olmasından ve 1917 parti delegesinin katılacağından dolayı salona dışarıdan kimsenin girmesine izin verilmemiştir (*Milliyet* 27.11.1964: 1).

27 Kasım 1964 Pazar günü Ankara Yenışehir'deki büyük sinemada 3 gün sürecek AP'nin ikinci büyük kongresi kurul üyelerinden Vedat Ali Özkan'ın konuşmasıyla başlamıştır. Ardından kongre başkanlık divanı oluşturulmuştur. Başkan: Talat Asal (Edirne Milletvekili), yardımcıları Nahit Menteşe (Aydın), Tevfik Kutlar (Gaziantep), Zahit Akdağ (Adana) ve Ahmet Nalçacı (Konya) seçilmiştir (*Cumhuriyet* 28.11.1964: 1). Kongre Başkanlığına, bir gün önce il başkanları toplantısında kararlaştırıldığı gibi Talat Asal ittifakla seçilmiştir. Asal gerçekte Bilgiç taraftarı olmasına rağmen Demirel ve ekibi bu duruma itiraz etmeyerek Asal'a oy vermiştir. Zira Demirel grubu, daha kongrenin başında bir çatışmaya mahal vermek istememiştir. Çünkü kongrenin asıl meselesi olan genel başkanın kim olacağı konusuna odaklanılmıştır. Kongrenin ilk gününde taraflar karşılıklı güç gösterisinde bulunmuşlardır. Bütün dikkatler Demirel ve Bilgiç'te toplanmıştır (*Milliyet* 28.11.1964: 1, 7).

A.P. Genel Başkan adayı Süleyman Demirel de kongreyi yaşlı bir delege ile takip etti. Demirel'e de tezahürat yapıldı.

Genel Başkan adaylarından Sadettin Bilgiç kongreye omuzlar üzerinde getirildi ve kendisine tezahürat yapıldı.

Kaynak: *Milliyet*, 28 Kasım 1964, s. 1.

Kongre salonuna ilk gelen Demirel, alkışlar arasında salonun ön sıralarında, beyaz sakallı bir Gaziantep delegesinin yanına oturmuştur (Cumhuriyet 29.11.1964: 1). Hemen ardından salona giren Bilgiç ise Demirel'den daha çok alkış almıştır. Destekçileri tarafından omuzlarda taşınmıştır. Başgil, İsviçre'den gelmemiş, Arıburun da ilk anlarda salonda görülmemiştir (Milliyet 28.11.1964: 7).

Adayların, soyadları dikkate alınarak alfabetik sırayla konuşma yapmalarına karar verilmiştir. Mektupla genel başkanlığa aday olan Başgil, kongrede bulunmadığından konuşma yapamamış ve ismi telaffuz edildiğinde tek bir alkış dahi olmamıştır. Kongre Başkanı Asal, Arıburun'u kürsüye davet etmiş ancak Arıburun o sırada salonda olmadığı için kürsüye gelememiştir. 10 dakikalık beklemenin ardından Bilgiç'e söz verilmiştir (Milliyet 29.11.1964: 1). Daha önce de belirttiğimiz gibi, Meclis'te Kıbrıs'la ilgili genel görüşmeler sırasında elindeki yazılı metni iyi okuyamadığı için destekçilerini umutsuzluğa sürükleyen Bilgiç'in konuşması, merakla beklenmiştir (Milliyet 28.11.1964: 7). Bilgiç'in konuşmasının bir kısmı şöyledir: "AP'ye şahısların fikirleri değil, Türk milletinin fikirleri vücut vermiştir. Her konuştuğum yerde şahıslarımızın kıymeti olmadığını ifade etmişimdir. Seçimde genel başkanlık bana tevdi edilirse ve nasip olursa aynı yolda yürüyecek ve aynı fikirleri savunacağım. Siyasi huzur ve iktisadi huzur ancak ve ancak demokratik rejimin yerleşmesi ile mümkün olacaktır. Özel teşebbüsün yapıcı kudreti olduğuna inanıyoruz. Sermayeye karşı bir düşmanlık varsa bunun arkasında gizli bir düşüncenin olduğunu kabul ediyoruz. Özel teşebbüsün giremediği sahalara devletin girmesini istiyoruz. AP olarak parolamız: Herkese söz hakkı ve herkese refah payıdır. AP'nin ikinci büyük kongresi muhalefetteki son kongresi olacaktır. Bundan sonraki seçimlerde AP iktidar partisi olacaktır. AP, kaya gibi sert bir mihrak etrafında toplanmış insanlardan kurulu, üyesi bol büyük bir partidir. Partileri

Adalet Partisi'nde Liderlik Yarışı: İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964)

milleti bölücü, ayırıcı, milli müessesleri tahrip edici hüviyette göstermek tamamen Anayasaya aykırıdır." Yaklaşık yarım saat boyunca kürsüde kalan Bilgiç, vasat bir konuşma yapmıştır. İyi konuşmadığı bilindiğinden konuşması delegeler için sürpriz olmamıştır. Bilgiç'in konuşmasının ardından kongreye geç gelen Arıburun kürsüye çıkmıştır. Başlangıçta yazılı bir metin okuduğu için konuşması fazla ilgi görmemiştir. Öyle ki delegeleri zaman zaman dinlemeleri konusunda uyarmıştır. İlgi eksikliğini fark ederek yazılı kağıdı bırakmış ve bir anda CHP'yi eleştiren bir konuşma yapmaya başlamıştır. Komünizm tehlikesinden bahsetmiş ve ülkenin sorunlarına değinmiştir (Cumhuriyet 28.11.1964: 1; Milliyet 29.11.1964: 7).

Adaylar arasında son konuşmayı yapan Demirel, kürsüye çıktığında dakikalarca alkışlanmıştır (Milliyet 13 Ocak 1970: 5). Konuşmasına başlamadan önce mason olmadığına dair Ankara Mason Derneğinden aldığı belgeyi kongre başkanına vermiştir (Milliyet 29.11.1964: 7). Demirel'in konuşmasının bir kısmı şöyledir: " *Türk milletine hizmeti ibadet saydığım için hizmete talibim. Hizmet talip oluncaya kadar kimseye bir şey söylenmiyor. Fakat olunca her türlü karalar sürülüyor. Onları tenkit ediniz fakat öldürmeyiniz. Onları bir nefis müdafaasına sokmayın sizlere bir mahkeme huzurundaymışım gibi hesap vereceğim. Ben mason değilim. Ben sabah kahvaltısına Kuran'ı Kerim okunmadan oturmayan bir ailenin çocuğuyum. Ben görevden de kaçmış değilim. Bundan önce olduğu gibi DP ileri gelenleri için de her şey söylenmiş karalar sürülmüş ve fotoğraflar dağıtılmıştır. Mason olmadığımı dair cemiyetten aldığım belgeyi divana veriyorum. İstifa müessesesini korkaklık saymak yanlıştır. Bugün şartlar dünden daha da çetindir. Zamanında istifa etmeyenler davaya zararlı olurlar. Bunların misalleri vardır. AP genel başkanı olmak benim için bir şereftir. Hiçbir karşılık beklemeden hizmete talibim. AP kurulduğu günden bu yana birtakım iftira ve tezvirlere maruz kaldı. Binaları yıkıldı. Evraklar yakıldı. İlgililer buna milli galeyana dediler. İktidar kanunları tatbik etmez fakat kışkırtmada üstattır. Türk milletini ordusuyla karşı karşıya getirenlerin sonu hüsrana olacaktır. Bugün Türkiye'de işsiz sayısı 20 bine yükselmiştir. İstanbul piyasasında iflaslar başlamış ve işler kapanmıştır. İşçiler dış memleketlerde çalışmaya gitmektedirler. Komünizm Ortadoğu'da büyük bir tehlike olmaya başlamıştır. Azınlık hükümeti bugüne kadar hiçbir şekilde kabiliyet ve ehliyet göstermemiştir. İktidarımızda elimizde sihirli değnek olmamakla beraber devlet müesseselerine sonsuz itimadımız olduğu için muvaffak olacağız. Biz zor işlerin insanlarıyız. Türkiye hiçbir zaman çarık, kağrı ve sapan devrine dönmeyecektir. AP demokratik rejimin teminatıdır. İktisadi mucizeyi AP yaratacaktır."* Kürsüde büyük bir heyecanla konuşan Demirel, önce kendisini savunan bir konuşma yapmıştır. Özellikle hakkında yapılan masonluk iddiasıyla ilgili söylediği: "Ben mason değilim. Ben sabahları kahvaltıda oturmadan önce Kuran-ı Kerim okuyan bir ailenin mensubuyum." sözleri sonrasında ayakta alkışlanmıştır. Kısa notlardan esinlenerek yaptığı doğaçlama konuşmasında hükümeti eleştirmiş, ülkenin topyekûn kalkınmaya ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Konuşması sık sık alkış ve "Demirel, Demirel Sen Çok Yaşa" tezahüratıyla kesilmiştir. Kongre Başkanı Asal'ın tezahüratların kısa kesilmesini istemesi, delegelerin tepkisini çekmiştir. Demirel, delegelere yaptığı konuşmayla liderlik sınavını başarıyla

geçmiştir. Performansı ile rakiplerini gölgede bırakmıştır (Milliyet 29.11.1964: 7; Milliyet 13.01.1970: 5).

Kongrenin ilk gününden sonra kamuoyunda Demirel'in bu göreve daha uygun olacağı yönünde görüş hakim olmuştur. Bilgiç'in teşkilatçı yönüne vurgu yapan açıklamalar yapılsa da Demirel'in AP'nin ihtiyaç duyduğu liderlik vasıflarına sahip olduğu belirtilmiştir. Öte yandan Bilgiç'in kongreden birkaç gün önce *"Parti iktidara geldiği zaman Genel Merkezin kapıları kapanmamalı ve partiye ait meseleler partide başlayıp, partide bitmelidir. Eğer zaman ve şartlar böyle bir durum yaratırsa Hükümet başkanlığı ile parti başkanlığını ayırmak gerekir."* Sözlerine dayanarak yapılan kulis faaliyetlerinin gerçeği yansıtmadığını ifade eden Demirel destekçileri, bunun Bilgiç'e oy verme konusunda tereddüt edenleri ikna etmek için yapıldığını ileri sürmüşlerdir. Kulislere konuşulan bu iddiaya yanıt olarak Bilgiç'i destekleyen bir milletvekili şunları söylemiştir: *"Biz başbakan seçmiyor önce partiyi derleyip toparlayacak kuvvetli bir lider arıyoruz işte lider kıraat bildiğini de ispat etti. Başbakan olma sırası gelince onu da düşünür ve bir çare buluruz."*

Genel Başkan oylamasının yapılacağı kongrenin son günün akşamı delegeler sabaha kadar uyumayarak kulislere devam etmiştir. Her iki adayın destekçileri, destekledikleri adayın öne çıkan özelliklerine göre bir karşılaştırma yaparak otellerde, restoranlarda ve evlerde delegeleri ikna etmeye çalışmışlardır. Kongrenin son günü sabah saat 7.30'da Büyük Sinema'nın kapısına gelen Kongre Başkanı Talat Asal, içeri giren tüm delegelerin kartlarını tek tek kontrol etmiş ve delege olmayan hiç kimsenin salona girmesine izin vermemiştir. (Milliyet 28.11.1964: 1, 7; Hürriyet 30.11.1964: 1).

1697 delegenin katıldığı oylama neticesinde Demirel: 1072, Bilgiç: 552, Arıburun 39, Başgil: 4 oy almış, 12 de boş oy kullanılmıştır. Demirel, ilk turda en güçlü rakibini büyük bir oy farkıyla mağlup etmiştir (Cumhuriyet 30.11.1964: 1; Milliyet 13.01.1970: 5). Sonuç açıklandıktan sonra kongre başkanı delegelerin isteklerini yerine getiren bir jest yapmıştır. Demirel ve Bilgiç birlikte kürsüye davet edilerek konuşma yapmaları istenmiştir. Önce Bilgiç, ardından Demirel kürsüye çıkmış ve her iki aday da öpüşüp el sıkışmıştır. Bu olayın yaşandığı anda salonda büyük bir heyecanla tezahürat yapılmış ve her iki aday da alkışlanmıştır. Özellikle Bilgiç'in lehine yapılan tezahürat delegelerin eski başkanlarına *"ahde vefa"* işareti olarak memnuniyetle karşılanmıştır. Demirel, memnuniyetini bildiren bir teşekkür konuşması yapmıştır. Sonrasında Bilgiç, kongrenin Türkiye'ye ve dünyaya demokrasi açısından örnek olduğunu vurgulayan bir konuşma yapmış ve parti teşkilatına teşekkür etmiştir (Milliyet 30.11.1964: 7; Cumhuriyet 30.11.1964: 1).

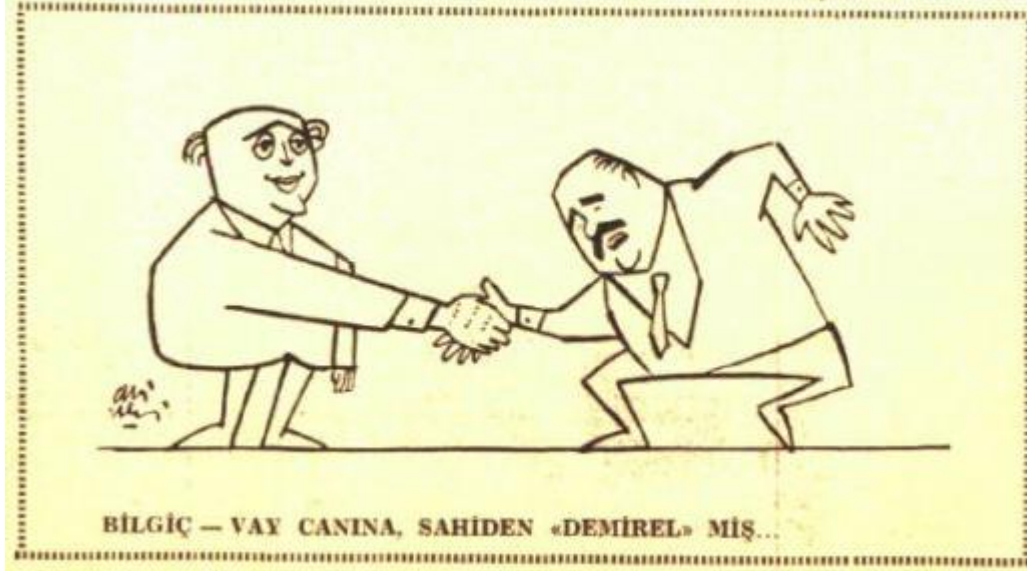
Genel Başkanın belirlenmesinin ardından Genel İdare Kurulu (GİK) seçimleri yapılmıştır. GİK üyeleri şu şekilde belirlenmiştir: *"Talat Asal, Sadettin Bilgiç, Osman Turan, Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Orhan Süersan, Cevat Önder, Tekin Arıburun, Aydın Yalçın, Ertuğrul Akça, İ. Hakkı Tekinel, Ahmet Dallı, Sadık Perinçek, Ahmet Topaloğlu, A. İhsan Kırmılı, Seyfi Kurtbek, H. Menteşeoğlu, İsmet Sezgin, Kadri Erogan, Melahat Gedik, Cihat Bilgehan, A. Bozdoğanoglu, Vedat*

Adalet Partisi'nde Liderlik Yarışı: İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964)

Ali Özkan, İhsan Gürsan." (Milliyet 01.12.1964: 1). Bu sonuçlara göre GİK'in büyük bölümü değişmiş ve eski üyelerden sadece 12'si yeni yönetim kuruluna katılmıştır (Cumhuriyet 01.12.1964: 1).

Kaynak: Cumhuriyet, 1 Aralık 1964, s. 1.

Demirel'in süreci iyi analiz etmesi kendisine başarıyı getirmiştir. Kendisine veya partiye tehdit olabilecek unsurlara karşı tedbir almasını bilmiştir. Örneğin kongrede: "Kahraman Türk ordusu ile Türk halkını karşı karşıya getirmek isteyenlerin sonu hüsrana olacaktır. AP bunun teminatıdır. Bu oyuna gelinmeyecektir. Türk halkı asil ve kahraman ordusuna minnet ve şükranla bağlıdır." diyerek hem orduya hem de parti içindeki orduyla ilişkilerden tedirgin olan kesime olumlu bir mesaj göndermiştir (Güler 2003: 65-66). Demirel'in başarısındaki bir diğer husus basının desteği olmuştur. Taraflı ve tarafsız birçok gazete, ülke yararına daha uygun olacağını düşünerek Demirel'in genel başkan seçilmesini desteklemiştir. Demirel'i destekleyen gazeteler, partinin başarısı için oy toplamanın yeterli olmayacağını, parti liderinin ordu, basın, üniversite gibi kurumların güvenini kazanacak nitelikte olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca siyasi barışın sağlanması için gereksiz direniş yerine gerçekçi davranışlara inananlar, Demirel'in bunu sağlayacak nitelikte olduğuna dikkat çekmiştir. Hatta bu kongreden sonra Türk siyasetinde basının gücü çok daha iyi anlaşılmıştır. (Milliyet 30.11.1964: 1).

Demirel'in etkili mücadelesi sonucunda elde edilen zaferde sistemsal çalışmalar da etkili olmuştur. Ankara'da Bankan Oteli'nin karşısında bir apartmanın zemin katında bulunan mimar ofisi, Demirel'in karargâhı olarak kullanılmıştır. Burada kurulan organizasyonda mühendislerden, mimarlardan, istatistikçilerden ve politikacılardan oluşan bir ekip görev almıştır. Bu ekip, burada seçim tahminleri ve değerlendirmeleri yapmışlardır. Demirel'e destek veren siyasiler belirli zamanlarda buraya gelerek elde ettikleri bilgileri ve seçime dair gelişmeleri aktarmışlardır. Aktarılan bilgilerin incelemesi yapıldıktan sonra bunlar doğruluğu tespit edildiği takdirde muhasebe masasına sevk edilmiştir. Elde edilen verilerle hesaplamalar

yapılmış, sonuç olarak kongre öncesinde ofiste yaklaşık olarak 1100 oy alınacağı tahmin edilmiştir. Bu hesaplama dayanarak seçimleri garanti kazanacaklarını öngörmüşlerdir (Akis 04.12.1964: 6-7).

Sonuç sadece Bilgiç ve destekçileri için değil, tahminde bulunan birçok kişi için de sürpriz olmuştur. AP Genel Başkan Vekili olan birinin seçimi kaybedeceği düşünülse bile seçimin bu kadar büyük bir farkla sonuçlanacağı tahmin edilmemiştir. Oylama sonucuna bakıldığında parti teşkilatına tek başına hakim olmanın seçim sonucunu garanti etmeyeceği anlaşılmıştır (Cumhuriyet 01.12.1964: 1; Yön 04.12.1964: 4).

En nihayetinde AP'nin 3 gün süren kongresi cumhuriyet tarihinin en güzel demokrasi örneklerinden biri olmuştur (Milliyet 30.11.1964: 1). Genel Başkanın parti içi rekabet ve serbest seçim yoluyla belirlenmesi, parti içi demokrasi açısından Türk siyasi tarihinde bir ilk olmuştur. Yine ilk kez bir partinin delegeleri, partinin kurucuları dışında birini genel başkan olarak seçmiştir (Fedayi 2019: 128). Kongrenin olgunlukla gerçekleştirilmesi taraflı ve tarafsız tüm kamuoyu tarafından takdir edilmiştir (Akis 04.12.1964: 7). CHP lideri İnönü: *"Çok iyi"* diyerek sonuca olumlu yaklaşmıştır (Cumhuriyet 01.12.1964: 1). Demirel başkanlığındaki AP heyeti, 1 Aralık'ta Çankaya'da Cumhurbaşkanı Gürsel'i ziyaret etmiştir. Bilgiç de AP heyetinde yer almıştır. Gürsel, AP heyetine şunları söylemiştir: *"Pusuda bekleyen sinsi kuvvetlere imkân vermeyen bir kongre yaptınız. Sizleri tebrik ederim. Demokrasinin bu memlekette yerleşmesinde rol oynayacaksınız. Rejimin teminatısınız. Çok olgun bir kongre yaptınız. Bu siyasi tarihe geçecek müspet bir vesikadır. Demokrasinin yerleşmesi sizin elinizdedir. Bu hususta her zaman sizlere yardımcı olacağım. Sizlerden çok şey bekliyorum. Muvaffakiyetler dilerim."* Demirel içinse *"İyi yetişmiş, mazisi pak, karakteri sağlam vatanperver bir şahsiyet"* demiştir (Akşam 02.12.1964: 1; Cumhuriyet 02.12.1964: 1).

4. İkinci Büyük Kongre Sonrasındaki Gelişmeler

Demirel, parti lideri olur olmaz vakit kaybetmeden siyasi arenada kendisini tanıtmaya ve gösterme fırsatları aramaya başlamıştır. İlk iddialı çıkışını bütçe görüşmeleri sırasında o dönem iktidardaki CHP azınlık hükümetini düşüreceğini söyleyerek yapmıştır (Milliyet, 13.01.1970: 5). Bunun için muhalefet parti liderleriyle ittifak kurma girişimlerinde bulunmuştur. Demirel'in öncülüğünde Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Yeni Türkiye Partisi (YTP) Başkanı Ekrem Alican ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Başkanı Ahmet Oğuz ile görüşüldükten sonra 1965 bütçesinin reddedilmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır. Demirel bu yolla İnönü hükümetini devirmeyi ve 1965 genel seçimlerinde kontrolü ele almayı amaçlamıştır (Fedayi 2019: 102). 12 Şubat 1965'te bütçe görüşmelerinin tamamlanmasının ardından yapılan oylamada bütçe reddedilmiştir. İsmet İnönü istifa etmiş ve CHP Azınlık Hükümeti yönetimden çekilmek zorunda kalmıştır (Bilgiç 1998: 140). Bu olayla ilk siyasi zaferini kazanan Demirel, *"İnönü'yü deviren adam"* olarak lanse edilmeye başlanmıştır (Fedayi, 2019: 102). İnönü hükümetinin ardından 1965 genel seçimlerine kadar

Adalet Partisi'nde Liderlik Yarışı: İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964)

İktidarda kalacak Suat Hayri Ürgüplü liderliğinde 4. Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Demirel de bu hükümete meclis dışından Başbakan Yardımcısı olarak katılmıştır (Teziç 1976: 301).

Demirel ilk siyasi zaferini kazanmış olmasının sağladığı avantajla 1965 genel seçim çalışmalarına başlamıştır. 27 Mayıs'ın etkilerinin devam etmesinden dolayı, seçimleri kazanması halinde ordunun AP'ye iktidarın verilmeyeceği yönünde söylentiler yayılmıştır. Buna karşın Demirel: *"Kim vermeyecek iktidarı? Ordu!... Kim verdirmeyecek? CHP... Peki ama ordu, CHP'nin muhafız alayı mı? Ordu milletin malı değil mi?"* sözleri ile söylentileri eleştirmiştir. Demirel bir kez daha siyasi manevra yaparak doğrudan orduya yönelik bir açıklama yapmamıştır. CHP ile ordu arasındaki farkı vurgulamıştır (Erdem ve Yavuz 2023: 60). Orduyla ilişkilerini dengede tutmaya çalışmıştır. Hatta 1965 genel seçimlerinde çok sayıda emekli subayı da AP'den milletvekili adayı olarak göstermiştir (Bulut 2009: 81).

10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde AP % 52,9, CHP % 28,7, CKMP % 2,2, Millet Partisi % 6,3, TİP % 3,0, YTP % 3,7 ve Bağımsızlar yüzde 3,2 oy almıştır. En çok oyu alan AP, 240 milletvekiliyle mecliste temsil edilme hakkına sahip olmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] 2012: 25). Bu seçimle partisini iktidara taşıyan ve Türkiye'nin 12. Başbakanı olan Demirel için uzun soluklu bir siyasi süreç başlamıştır. Demirel 1969 yılına kadar geçen dört yıllık yasama döneminde Başbakanlık görevini kesintisiz olarak sürdürmüştür. (Teziç 1976: 302). 1969 seçimlerinde de yüksek oy oranları elde ederek AP iktidarını devam ettirmiştir. 1971 Muhtırası ile askeri vesayet yine ortaya çıksa da 1970, 1975, 1977 ve 1979 yıllarında Demirel'in liderliğinde hükümetler kurulmuştur. Demirel, 1980 askeri darbesinden sonra görevden uzaklaştırılmış ve yedi yıl boyunca siyasi yasaklı kalmıştır (Erdem ve Aybay 2024: 275-276).

Sonuç

27 Mayıs askeri darbesinin ardından Türkiye'de siyasi hayatın yeniden yapılandırıldığı olağanüstü koşullarda, Gümüşpala liderliğinde AP kurulmuştur. Ordunun kontrolünde yürütülmek istenen siyasi açımdan yararlanmasını bilen AP, askeri vesayete tepki gösteren toplumun farklı kesimlerinden darbe karşıtı grupları bir araya getirmiştir. Bunun sonucunda geniş tabanlı bir parti örgütlenmesi ortaya çıkmış ve süreç içerisinde AP ülke siyasetinde söz sahibi olmuştur. Farklı fikirlerin tek çatı altında toplanması parti içinde hakimiyet mücadelesi olasılığını akla getirse de AP bir kitle partisi olarak kurulduğu için insanlar kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve ideoloji ikinci planda kalmıştır. Kısa sürede kamuoyunun güvenini kazanan AP, ilk kez girdiği genel seçimlerde önemli bir oy oranı elde ederek CHP ile birlikte Türk siyasetinin en etkili partilerinden biri haline gelmiştir.

Gümüşpala'nın 1964 yılındaki ani ölümünün ardından zorunluluktan kongre kararı alınmıştır. Bu durum parti içinde krize neden olmuştur. AP'de kontrol altında tutulan farklı fikirler gün yüzüne çıkmıştır. Partide meydana gelecek değişime ilişkin çekinceleri ve

beklentileri olan kesimler arasında güç mücadelesi başlamıştır. Çünkü AP'nin geleceğin iktidar partisi olması öngörüldüğünden, yeni liderinin kim olacağı parti içinde ve dışında büyük ilgi uyandırmıştır.

AP genel başkanlığına dört kişi aday olmuştur. Bunun üzerine ortaya çıkan fikir ayrılıkları ve tartışmaların partiye zarar vermesi engellenmeye çalışılmış ancak sonuç alınamamıştır. Adaylar arasında Bilgiç ve Demirel öne çıkarken, diğer iki adaya seçilme şansı verilmemiştir. Bu süreçte ordunun Demirel'den yana tutum sergilemiş olması Bilgiç için ciddi bir dezavantaj olmuştur. Çünkü Demirel, yaptığı konuşmalarla hem ordunun hem de parti içindeki çekimser kesime güven vermeyi başarmıştır. Delegeler, Demirel'in genel başkan olması durumunda ordunun siyasete uyguladığı baskının ortadan kalkacağı ve partinin orduyla ilişkilerinin dengede tutulabileceği izlenimini edinmiştir. Öte yandan Demirel'in basına ve iş çevrelerine yakınlığı ile yurt dışı bağlantıları kendisine verilen desteği arttırmıştır. Tarih biliminin amaçlarından birinin neden-sonuç ilişkileri üzerinden anlamlı çıkarımlar yapmak olduğu dikkate alındığında, basının ve iş çevrelerinin sergilediği tutum, askeri darbe etkisiyle ortaya çıkan korkunun yanı sıra siyasi ve ekonomik kayıplara maruz kalma endişesinden de kaynaklanmış olabilir. Demirel'in genel başkan olmasında yukarıda belirtilen desteklerin etkili olduğu elbette yadsınamaz bir gerçek ama onun kişisel özellikleri, liderlik becerisi, geleneksel ve manevi unsurlara verdiği değer partinin geneline ulaşabilmesini sağlamıştır. Süreci iyi analiz eden ve olası tehditlere karşı stratejik hamlelerde bulunan Demirel sistemli bir yaklaşımla seçim kampanyası yürütmüştür. Böylelikle hem kendisine yönelik ön yargıları kırmakla kalmamış, hem de adaylığını ilk açıklayarak seçim sürecine avantajlı başlayan Bilgiç'ten daha fazla oy alarak AP'nin lideri olmuştur.

27-29 Kasım tarihleri arasında gerçekleştirilen İkinci Büyük Kongre hem AP hem de Türk siyasi tarihi açısından oldukça önemli ve belirleyici bir yere sahiptir. Halkın siyasete katılmasına olanak tanıyan siyasi partilerin, demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olan çoğulcu ve katılımcı demokrasi ilkelerine uygun hareket etmeleri gerektiği dikkate alındığında, kongre bu konuda güzel bir örnek teşkil etmiştir. Parti içindeki ayrışmalara ve yoğun rekabet ortamına rağmen parti üst kurulları ile parti delegeleri kongreye serbestçe katılmıştır. Her aday istediği kadar konuşabilmiş ve tam bir demokratik platform oluşturulmuştur. Türkiye'de ilk kez delegelerin oylarıyla parti kurucuları dışında biri genel başkan olarak seçilmiştir. Kongrede yaşananlar AP'nin demokratik niteliklere sahip bir parti olduğunu göstermiştir.

Kongre sonrasında parti yönetim kurulunda büyük bir değişim meydana gelmiştir. Demirel, parti liderliğine gelir gelmez aktif bir siyasi strateji izlemiştir. Bu süreçte muhalefet partileriyle iş birliği yaparak siyasi gücünü pekiştirmiştir. Orduya karşı temkinli bir tutum sergilemiştir. 10 Ekim 1965 tarihli genel seçimde Adalet Partisi'ni iktidara taşıyan Demirel, çok çeşitli zorluklarla karşılaşmış olsa da 1980 askeri darbesine kadar partinin daimi lideri olarak

Adalet Partisi'nde Liderlik Yarışı: İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964)

kalmıştır. Uzun soluklu politik kariyeri ve krizler karşısındaki aksiyon alma becerisi, onu Türk siyasetinin en önemli aktörlerinden biri haline getirmiştir.

Kaynakça

- Acar, Erhan. 2023. 1964 Kısmi Senato Seçimlerine Dair Bir İnceleme. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 34, 1 – 21.
- Adalet Partisi [AP]. 1961, Tüzük (Ana Nizamname), Ankara.
- Adalet Partisi [AP]. 1961. Program (Prensip Maddeleri), Orijinal Matbaa.
- Ahmad, Feroz. 2010. Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Hil Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, Feroz. 2012. Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Alpbaz, Mustafa Mert. 2022. Adalet Partisi'nin İptal Davaları Çerçevesinde 1961 Anayasası'na Yaklaşımı (1963-1964). Nazilli İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), 49-66.
- Akis (1964, 13 Kasım).
- Akis (1964, 2 Ekim).
- Akis (1964, 20 Kasım).
- Akis (1964, 4 Aralık).
- Akis (1964, 6 Kasım).
- Akşam (1964, 2 Aralık).
- Akşam (1964, 8 Kasım).
- Aydın, Saadet. 2004. 1924-1965 Yılları Arasında Süleyman Demirel. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(9), 1 – 12.
- Aydın, Suavi. ve Taşkın, Yüksel. 2018. 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Kurum:30.1.0.0 Yer Bilgisi: 52.313.6
- BCA: Kurum: 30-11-1-0 Yer Bilgisi: 253-34-9
- BCA: Kurum: 30-11-1-0 Yer Bilgisi: 253-33-16
- BCA: Kurum: 30-18-1-2 Yer Bilgisi: 150-45-7
- BCA: Kurum: 30-18-1-2 Yer Bilgisi: 153-58-18
- Bilgiç, Sadettin. 1998. Hatıralar, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Bora, Tanıl. 2023. Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bulut, Sedef. 2009. 27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2009, Sayı 19.
- Candemir, Muhammet Bekir. 2020. Türkiye'de Siyasi Partiler, Cinius Yayınları, İstanbul.
- Cumhuriyet (1960, 28 Mayıs).
- Cumhuriyet (1961, 11 Kasım).
- Cumhuriyet (1962, 31 Mayıs).
- Cumhuriyet (1963, 19 Mart).

Cumhuriyet (1963, 23 Mart).

Cumhuriyet (1963, 24 Mart).

Cumhuriyet (1963, 25 Mart).

Cumhuriyet (1963, 26 Mart).

Cumhuriyet (1964, 1 Aralık).

Cumhuriyet (1964, 13 Haziran).

Cumhuriyet (1964, 19 Haziran).

Cumhuriyet (1964, 2 Aralık)

Cumhuriyet (1964, 25 Kasım)

Cumhuriyet (1964, 26 Kasım).

Cumhuriyet (1964, 27 Kasım).

Cumhuriyet (1964, 28 Kasım).

Cumhuriyet (1964, 29 Kasım).

Cumhuriyet (1964, 30 Kasım).

Cumhuriyet (1964, 7 Kasım).

Cumhuriyet (1964, 9 Kasım).

Cumhuriyet (1965, 27 Ekim).

Çavuşoğlu, Hüseyin. 2009. Merkez Sağda 27 Mayıs Ve 12 Eylül Sonrası Partileşme, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(22), 165 – 178.

Demirel, Tanel. 2017. Adalet Partisi İdeoloji Ve Politika, İletişim Yayınları, İstanbul.

Erdem, Ekin. ve Aybay, Ali Can. 2024. Türkiye'de Popülist Siyaset Bağlamında Süleyman Demirel. Paradoks Ekonomi Sosyoloji Ve Politika Dergisi, 19(2), 267-283.

Erdem, Ekin. ve Yavuz, Fatih. 2023 Türk Merkez Sağ'ında Adnan Menderes ve Süleyman Demirel: Süreklilik ve Kopuş (1950-1971). Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6(1) 51-64.

Fedayi, Cemal. 2019. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sağ Siyaset, Kadim Yayınları, İstanbul.

Fedayi, Cemal. 2019. Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi: 1961-1971, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 16(57), 123 – 150.

Demirci Güler, Filiz. 2003. Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

<https://www.ysk.gov.tr/tr/17-kasim-1963-mahalli-i-cc%87dareler-genel-secimleri/80092>

<https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/b6e5a813-abc2-474a-aea5-50095dbbf7a7>

<https://www.tmkv.org.tr/tmkvalesi/Kurucular-Kurulu?Mehmet-TURGUT&#ID-61>

Hürriyet (1964, 30 Kasım).

Kaya, Halit. 2014. Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961–1965), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Adalet Partisi'nde Liderlik Yarışı: İkinci Büyük Kongre (27-29 Kasım 1964)

Milliyet (1964, 1 Aralık).

Milliyet (1964, 16 Kasım).

Milliyet (1964, 19 Kasım).

Milliyet (1964, 2 Kasım).

Milliyet (1964, 24 Kasım).

Milliyet (1964, 27 Kasım).

Milliyet (1964, 28 Kasım).

Milliyet (1964, 29 Kasım).

Milliyet (1964, 30 Kasım).

Milliyet (1964, 31 Aralık).

Milliyet (1964, 5 Kasım).

Milliyet (1964, 7 Kasım).

Milliyet (1964, 9 Kasım).

Milliyet (1965, 12 Kasım).

Milliyet (1965, 19 Ekim).

Milliyet (1965, 2 Kasım).

Milliyet (1965, 23 Ekim).

Milliyet (1965, 24 Ekim).

Milliyet (1965, 26 Ekim).

Milliyet (1965, 27 Ekim).

Milliyet (1965, 28 Ekim).

Milliyet (1965, 3 Kasım).

Milliyet (1965, 31 Ekim).

Milliyet (1966, 30 Kasım).

Milliyet (1970, 11 Ocak).

Milliyet (1970, 13 Ocak).

Örmeci, Ozan. 2016. Süleyman Demirel'in Ardından. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(3).

Özdemir, Hikmet. 2008. Siyasal Tarih (1960-1980), Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşit, Mete Tuncay, V.D.) Cem Yayınevi, İstanbul.

Teziç, Erdoğan. 1976. 100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi Ve Türkiye'de Partiler), İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Turhan, Sedat. 2015. Adalet Partisi İçerisinde Bir Muhalif: Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2015.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. 2012. Milletvekili Genel Seçimleri 1923- 2011, Ankara.

Yalansız, Nedim. 2012. 27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar Ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri, *Journal Of Turkish Studies*, Cilt 7, Sayı 3. S. 2585-2598.

Yön (1962, 7 Mart).

Yön (1964, 27 Kasım).

Yön (1964, 4 Aralık).

Zürcher, Erik Jan. 2019. Modernleşen Türkiye'ni Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.

